

Dagmara K. Zuzek*, Bartosz Mickiewicz**

**Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kollątaja w Krakowie,*

***Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie*

AKTYWNOŚĆ PRZEDSIĘBIORSTW W KONTEKŚCIE WDRAŻANIA ZASAD ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W WOJEWÓDZTWIE MAŁOPOLSKIM

ENTERPRISES' ACTIVITY IN CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT PRINCIPLES IMPLEMENTATION IN MALOPOLSKA PROVINCE

Słowa kluczowe: małe i średnie przedsiębiorstwa, zrównoważony rozwój, działania proekologiczne

Key words: small and medium enterprises, sustainable development, pro-ecological activity

Abstrakt. Celem artykułu było ukazanie znaczenia problematyki zrównoważonego rozwoju w odniesieniu do funkcjonowania przedsiębiorstw. Wskazano również etapy zachodzące w przedsiębiorstwie na drodze do zrównoważonego rozwoju oraz korzyści i koszty wynikające z prowadzenia działalności proekologicznej. Funkcjonowanie przedsiębiorstw zgodnych z zasadami zrównoważonego rozwoju przyczynić się może do wzrostu ich atrakcyjności, a także może wzmocnić ich pozycję konkurencyjną. Realizacja tych zasad pozwala na wytwarzanie towarów i usług w sposób wykorzystujący procesy i systemy ograniczające zły wpływ na środowisko przez oszczędzanie energii i surowców.

Wstęp

W ostatnich latach pojęcie zrównoważonego rozwoju bardzo zyskało na znaczeniu. Wynikać to może z faktu, że idea zrównoważonego rozwoju ukierunkowana jest na osiągnięcie realnego i trwałego zmniejszenia różnic ekonomicznych i społecznych, jak również ochronę środowiska naturalnego. Polskie przedsiębiorstwa, w tym małe i średnie firmy, chcąc utrzymać się i rozwijać się na rynku unijnym muszą stać się bardziej konkurencyjne. Jednym z podstawowych warunków skutecznego konkurencyjnego funkcjonowania jest formułowanie strategii rozwoju uwzględniających wszelkie działania prośrodowiskowe.

Rozwój przedsiębiorstw w dużej mierze warunkowany jest podejmowaniem działań, które nie uwzględniają dbałości o środowisko naturalne ze wszystkimi funkcjami i zadaniami przedsiębiorstwa. W krajach wysoko rozwiniętych przedsiębiorstwa nie traktują ograniczeń prawnych ani innych narzędzi służących ochronie środowiska jako restrykcji państwa wobec przemysłu, ale jako obszar konkurencyjności.

Celem artykułu było ukazanie znaczenia problematyki zrównoważonego rozwoju w odniesieniu do funkcjonowania przedsiębiorstw. Wskazano również etapy zachodzące w przedsiębiorstwie na drodze do zrównoważonego rozwoju oraz korzyści i koszty wynikające z prowadzenia działalności proekologicznej.

Problematyka rozwoju zrównoważonego – aspekt teoretyczny

Zrównoważony rozwój rozumiany jest jako koncepcja zmierzająca do zarządzania całokształtem aspektów ekonomicznych, społecznych i ekologicznych. W literaturze przedmiotu występuje wiele definicji ekorozwoju, wśród najczęściej spotykanych można wyróżnić:

- „ekorozwój polega na wszechstronnym harmonizowaniu działań gospodarczych z możliwościami środowiska przyrodniczego” [Borys 1999, s. 64],
- „ekorozwój to prowadzenie wszelkiej działalności gospodarczej w harmonii z przyrodą tak, aby nie spowodować w przyrodzie nieodwracalnych zmian, lub jako gospodarowanie dopuszczane ekologicznie, pożądane społecznie i uzasadnione ekonomicznie” [Hopfer 1992],

– „ekorozwój to rozwój społeczno-gospodarczy zharmonizowany ze środowiskiem przyrodniczym zarówno lokalnym, jak i szerszym – włączając w to różne ekosystemy oraz zasoby i struktury glebowe, wodne, geologiczne i atmosferyczne oraz ogólnie rozumianą urodę krajobrazu w celu zachowania ich walorów w możliwie najdłuższych odcinkach czasu” [Bojarski 1988].

Zatem pojęcie „zrównoważony” dotyczy obecnie myślenia zarówno w kategoriach kosztów cyklu życia, części wyposażenia lub pojedynczego procesu, a nawet czynności [Penfiled 2007].

Według Borysa „rozwój zrównoważony to taki proces zmian (rozwój), który realizuje cechę zrównoważenia ocenianą pozytywnie z punktu widzenia co najmniej antropocentrycznego systemu wartości lub krócej, choć mniej precyzyjnie – to rozwój, który ma cechę zrównoważenia” [Borys 2008].

Zasadniczą ideą ekorozwoju jest dbanie o środowisko i zasoby naturalne przez zmianę modelu konsumpcyjnego na bardziej przyjazny środowisku naturalnemu, zmianę systemu wartości w taki sposób, aby pozostawić środowisko przyszłym pokoleniom w stanie nie gorszym niż go zastało dane pokolenie [Zegar 2003].

Zrównoważony rozwój a przedsiębiorstwo

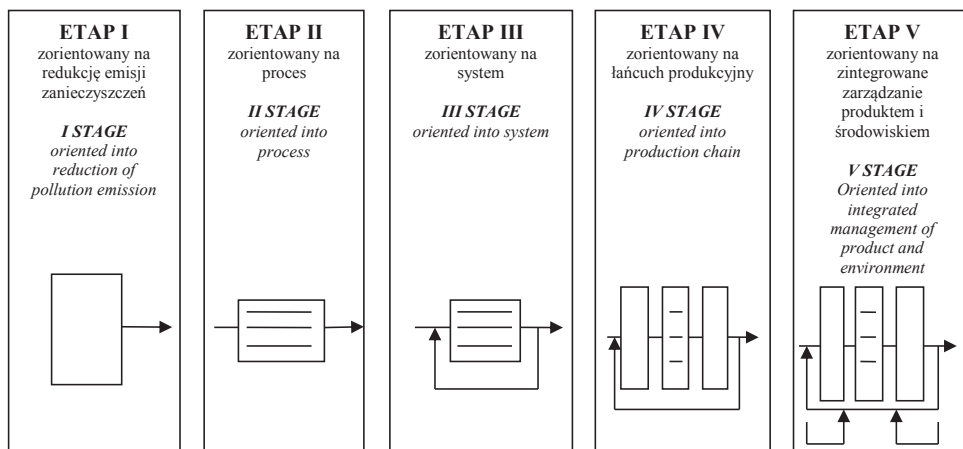
Tradycyjne cele ekonomiczne i środowiskowe w przedsiębiorstwie były uznawane za przeciwstawne. Zdaniem Porter’a [1991] wzrost ograniczeń środowiskowych może przyczynić się do podniesienia konkurencyjności gospodarki i przedsiębiorstw. Występowanie wszelkiego rodzaju zanieczyszczeń w procesie produkcji świadczyć może o nieefektywnym wykorzystaniu zasobów. Dlatego różnego rodzaju innowacje, a w szczególności eko-innowacje, mogą podnieść efektywność procesów gospodarczych przez np. pełniejsze wykorzystanie zasobów naturalnych lub obniżenie kosztów w przedsiębiorstwie. Takie podejście do środowiska może być jednym ze sposobów poprawy konkurencyjności przedsiębiorstw.

Można wyróżnić trzy etapy zmian nastawienia przedsiębiorstwa wobec środowiska przyrodniczego [Hart 1995]:

- I – to obniżenie emisji zanieczyszczeń do środowiska (przedsiębiorstwo nie tylko zmniejsza swoje oddziaływanie na środowisko, ale także może obniżyć swoje koszty),
- II – to analiza cyklu życia produktu z punktu widzenia jego oddziaływania na środowisko we wszystkich fazach jego istnienia (obejmuje zatem także redukcję zużycia zasobów w czasie produkcji, eliminację substancji toksycznych oraz stworzenie produktu mniej szkodliwego dla środowiska),
- III – obejmuje włączenie do działania na rzecz środowiska przyrodniczego wszystkich przedsiębiorstw w ramach łańcucha produkcji, co oznacza świadome współdziałanie na rzecz maksymalizacji racjonalizacji zużycia zasobów środowiskowych.

Wręcz ze zmieniającym się otoczeniem, w którym funkcjonuje firma zmianie ulega także sposób jej funkcjonowania. Wzrost świadomości ekologicznej w społeczeństwie, zwiększające się ryzyko zagrożeń ekologicznych sprawiają, że przedsiębiorstwa coraz częściej poszukują sposobów obniżenia negatywnego oddziaływania na środowisko.

Bardziej szczegółowo etapy ewolucji przedsiębiorstwa na drodze zrównoważonego rozwoju prezentują Klinkers i współpracownicy [1999] (rys. 1). Według nich pierwszy etap obejmuje czynnik zmniejszające negatywne efekty środowiskowe powstające w wyniku funkcjonowania przedsiębiorstwa. Są to doraźne działania niezorientowane na procesy zachodzące w przedsiębiorstwie, ale skierowane na redukcję emisji zanieczyszczeń na końcu procesu produkcyjnego i poprawę stanu środowiska. W II etapie przedsiębiorstwa skupiają się na procesie produkcyjnym, a ewentualne problemy środowiskowe usuwane są dużo wcześniej, zanim jeszcze powstaną. W następnym etapie procesy, które przebiegają w firmie oraz produkty w niej wytworzone są kontrolowane z punktu widzenia wpływu na środowisko, a wystąpienie jakichkolwiek zakłóceń jest korygowane systemowo (przedsiębiorstwo posiada system zarządzania środowiskowego). W kolejnym etapie uwaga przenosi się z pojedynczego przedsiębiorstwa na cały łańcuch produkcji (dostawców i odbiorców). Ostatni etap tego procesu oparty jest na odpowiedzialności wobec społeczeństwa i zaspokajaniu jego potrzeb. Przedsiębiorstwo nie działa kierując się tylko korzyściami ekonomicznymi, ale także reaguje na potrzeby społeczne i bierze pod uwagę kryteria etyczne.

Rysunek 1. Etapy zmian zachodzących w przedsiębiorstwach na drodze do zrównoważonego rozwoju
 Figure 1. Stages of changes taking place in enterprises on their ways to sustainable development

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Klinkers i in. 1999]

Source: own study based on [Klinkers i in. 1999]

Przedsiębiorstwa podejmując działania na rzecz ograniczania zużycia zasobów naturalnych i energii, redukcji emisji zanieczyszczeń i ilości wytwarzanych odpadów przyczyniają się do podtrzymania ciągłości procesów zachodzących w środowisku przyrodniczym, a co za tym idzie również trwałości i ciągłości procesów gospodarczych [Hilson, Murcka 2000].

Poskrobko pisze, że ekorozwój pociąga za sobą „(...) nowe sposoby organizacji i zarządzania jednostkami gospodarczymi, przejawiające się zastępowaniem technologii uciążliwej dla środowiska, urządzeniami technologicznymi, które są dla niego przyjazne oraz zapewniają bezpieczeństwo i komfort ludzi” [1997, s. 7]. Jego zdaniem wdrażanie zrównoważonego rozwoju na poziomie przedsiębiorstwa odbywa się przez ekologizację zarządzania.

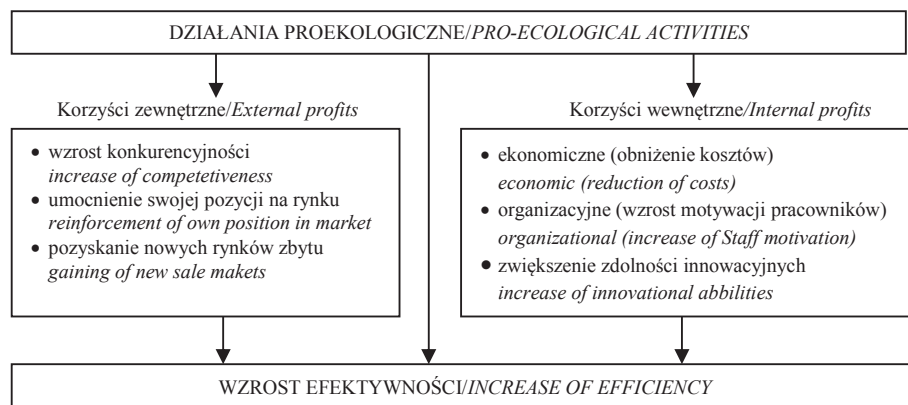
Według Penca zarządzanie to „działalność kierownicza polegająca na ustalaniu celów i powodowaniu ich realizacji dzięki wykorzystaniu przez organizację zasobów, procesów i informacji w istniejących warunkach jej działania (ekonomicznych, prawnych i społecznych) w sposób skuteczny i zgodny ze społeczną racjonalnością działań gospodarczych” [1997, s. 18].

Zdaniem Wawrzyniaka „zarządzanie przenosi wartości do praktyki (...). Dobór systemu zarządzania musi być dokonany z punktu widzenia preferowanego systemu wartości (...). Wybory muszą być przede wszystkim dokonywane w sferze wartości a nie w zasadach i technologiach zarządzania. Dlatego, aby zaszły jakiegokolwiek zmiany w sposobie funkcjonowania przedsiębiorstwa, konieczna jest zmiana rozumienia roli firmy w społeczeństwie, zmiana wartości i poglądów społeczeństwa w odniesieniu do ochrony środowiska a także zmiana celów, jakie realizuje przedsiębiorstwo” [1988, s. 7].

Szczególną rolę w realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju przez przedsiębiorstwo odgrywać może system zarządzania środowiskowego (ang. *Environmental Management System* –EMS). Jest on częścią ogólnego systemu zarządzania w przedsiębiorstwie, a jego głównym zadaniem jest wkomponowanie elementów środowiskowych w procesy gospodarcze. W *Polityce Ekologicznej Państwa* wskazano działania, jakie należy podjąć w zakresie polityki przemysłowej, aby wdrożyć model zrównoważonego rozwoju [Uchwała Sejmu RP z 10 maja 1991 r.]:

- szersze wprowadzanie technologii, która jest mało lub bezodpadowa, zamknięte obiegi wody, hermetyzacja produkcji, co zmniejsza ilość wytwarzanych i odprowadzanych zanieczyszczeń;
- zmniejszenie produkcji, która jest energo-, materiało- i wodochłonna;
- odpowiednia eksploatacja urządzeń do redukcji zanieczyszczeń przez właściwie wykształcone służby ochrony środowiska w przedsiębiorstwach.

Do korzyści, które wynikają z systemu zarządzania środowiskowego zaliczyć można spadek kosztów działalności przedsiębiorstwa (rys. 2). Ich obniżenie wynika często z racjonalizacji

Rysunek 2. Zewnętrzne i wewnętrzne korzyści z prowadzenia działań proekologicznych

Figure 2. External and interior profits from pro-ecological activities

Źródło: opracowanie własna na podstawie [Mazur-Wierzbicka 2007a,b]

Source: own study based on [Mazur-Wierzbicka 2007a,b]

zużycia energii, wody oraz surowców. Działania proekologiczne dotyczą także zmniejszenia szkodliwych ilości odpadów oraz ścieków, będących wynikiem procesów produkcyjnych. Udział firm w działaniach proekologicznych przyczynia się także do kształtowania jego pozytywnego wizerunku w otoczeniu zewnętrznym, co przełoży się może na wzrost konkurencyjności, czy umocnienie pozycji przedsiębiorstwa na rynku [Mazur-Wierzbicka 2007a].

Wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju w małych i średnich przedsiębiorstwach – wyniki badań

Sposób oddziaływania przedsiębiorstwa na środowisko scharakteryzowano na podstawie badań przeprowadzonych na przełomie 2013/2014 roku wśród 150 przedsiębiorców prowadzących swoją działalność w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw w województwie małopolskim. Zebrane dane opracowano statystycznie i posłużyły one do ustalenia współzależności dwu lub więcej cech zmiennych, umożliwiając dalsze badania nad przyczynowymi zależnościami zjawisk. Jako uzupełnienie wykorzystano metody wywiadów i obserwacji bezpośrednich. Pozwoliło to na pełniejsze poznanie niektórych problemów i uzyskanie dodatkowych danych, będących uzupełnieniem informacji uzyskanych w trakcie badań ankietowych.

Wśród badanych firm ponad 76% oceniała swój wpływ na środowisko jako mały, natomiast tylko około 4% uznało, że jest on duży. Może to wskazywać na niski stopień świadomości w kwestii skutków prowadzenia działalności gospodarczej dla środowiska naturalnego. Prawie połowa analizowanych przedsiębiorstw (47%) w ciągu ostatnich 2 lat nie podjęła żadnych działań prośrodowiskowych. Zaobserwować jednak można zróżnicowanie tej aktywności ze względu na ich wielkość. Około 60% mikroprzedsiębiorstw podjęło działania prośrodowiskowe, wśród małych firm – 64%, a średnich – już 76%. Wynikać z tego może, że wielkość przedsiębiorstwa ma wpływ na uwzględnienie w strategii działania kwestii ochrony środowiska.

Przyczyny, dla których przedsiębiorstwa zdecydowały się na podjęcie działań prośrodowiskowych pozwoliły na wyodrębnienie trzech podstawowych motywów wdrażania idei zrównoważonego rozwoju [Zrównoważona produkcja... 2011]:

- po pierwsze były to przedsiębiorstwa, które podjęły się tego typu działań jedynie ze względu na nałożone na nie obowiązki prawne;
- drugą wyróżnioną kategorię przedsiębiorstw stanowiły firmy, które wdrożyły działania proekologiczne bez przymusu prawnego, przy czym motywacją dla ich wdrażania miała ściśle ekonomiczne podłoże – była próbą ograniczenia kosztów prowadzonej działalności lub częścią

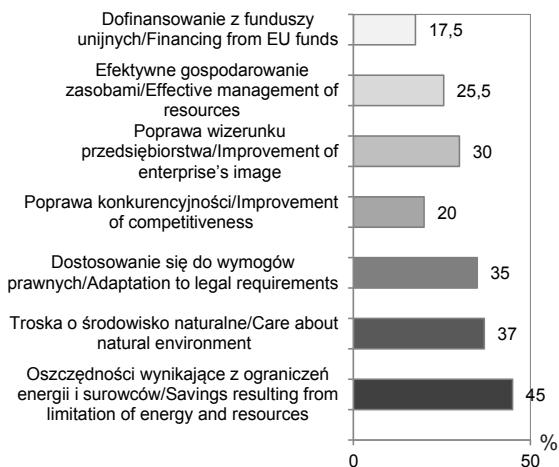
ich strategii zorientowanej na uzyskanie przewagi rynkowej;

- ostatnią z wyróżnionych grup przedsiębiorstw ze względu na ich motywację przy wdrażaniu działań proekologicznych stanowiły firmy, dla których troska o środowisko naturalne jest wartością autoteliczną i na trwale wpisana w misję firmy i sposób postępowania.

Przeprowadzone badania pokazują, że czynniki ekonomiczne mają największy wpływ przy podejmowaniu decyzji o wprowadzaniu działań prośrodowiskowych (rys. 3). 45% ankietowanych wskazało na oszczędności związane z ograniczeniem energii i surowców. W dalszej kolejności wskazywane były: troska o stan środowiska naturalnego (37%) oraz dostosowanie się do wymogów prawnych (35%).

Wśród większości przedsiębiorstw, które wprowadziły działania prośrodowiskowe wystąpiły różne powody, którymi kierowali się przedsiębiorcy. Dotyczyło to zarówno aspektów ekonomicznych, jak i etycznych.

Dla zdecydowanej większości przedsiębiorstw z sektora małych i średnich firm głównym odbiorcą ich towarów i usług byli indywidualni konsumenci. Jednak 17,9% przedsiębiorstw funkcjonowało na rynku *bussines-to-bussines*. Firmy należące do tej grupy istotnie częściej niż inne uwzględniały w swojej strategii rozwoju kwestie środowiskowe, jak również deklarowały, że ważnym motywem wprowadzenia przez nie rozwiązań prośrodowiskowych był nacisk ze strony kontrahentów. Informację tę należy połączyć z wnioskami wynikającymi z badań przeprowadzonych przez Forum Odpowiedzialnego Biznesu, w którym wskazywano na pozytywny wpływ współpracy z dużymi międzynarodowymi firmami i na uwzględnienie przez przedsiębiorstwa ich otoczenia zarówno w wymiarze środowiskowym, jak i społecznym [Rok i in. 2007].

Rysunek 3. Motywy decydujące o wdrożeniu działań proekologicznych

Figure 3. Motives deciding about implementation of pro-ecological activities

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Podsumowanie

W praktyce realizacja koncepcji zrównoważonego rozwoju wymaga następujących działań ze strony przedsiębiorstw [Kozłowski 1992]: ograniczenia zależności od nieodnawialnych surowców energetycznych, ograniczenie emisji do atmosfery związków węgla, siarki i azotu oraz redukcji istniejącej i przeciwdziałania nowej emisji toksycznych zanieczyszczeń do gleb i wód.

Wszelkie działania minimalizujące negatywne oddziaływanie na środowisko przyrodnicze podejmowane przez przedsiębiorstwo można uznać za przejaw realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju. W ten sposób firmy przyczyniają się do zachowania właściwej ilości i jakości kapitału naturalnego, co jest podstawą dla realizacji potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń oraz dostosowania skali gospodarki do ekosystemów w oparciu, o który działa.

Mali i średni przedsiębiorcy podejmują działania proekologiczne, jeżeli przełożą się one na ekonomiczny wymiar. Badania potwierdziły, że przede wszystkim czynniki ekonomiczne stanowią argument przemawiający za wprowadzaniem takich rozwiązań.

Dążenie do zrównoważonego rozwoju wiąże się z kształtowaniem świadomości ekologicznej społeczeństwa. „Mianem świadomości ekologicznej określa się stosunek człowieka do środowiska przyrodniczego, zespół posiadanych informacji i przekonań na jego temat, a także system wartości, jakim wobec niego kieruje się on w swoim postępowaniu” [Kiełczewski 2001].

Świadomość ekologiczna konsumentów może wpływać na rynkowe działania ekonomiczne. Wzrost dobrobytu z jednej strony wpływa na większe zainteresowanie zaspokajaniem potrzeb wyższego rzędu i umożliwia w większym stopniu kreowanie proekologicznych zachowań rynkowych. Zarówno działania polityczne, jak i społeczne przez kształtowanie świadomości ekologicznej konsumentów czynią zasady zrównoważonego rozwoju wewnętrznymi zasadami moralnymi jednostki w dużym stopniu niezależnymi od ekonomicznych uwarunkowań [Pieńkowski 2003].

Literatura

- Bojarski W. 1988: *Koncepcja badań nad zharmonizowanym rozwojem społeczno-gospodarczym z poszanowaniem dóbr przyrody. Problemy rozwoju społeczno-gospodarczego z poszanowaniem dóbr przyrody*, Biuletyn Komitetu Ochrony Środowiska PAN, Wrocław, Warszawa.
- Borys T. (red.). 1999: *Wskaźniki ekorozwoju*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok, 64.
- Borys T. 2008: *Zaprojektowanie i przetestowanie ram metodologicznych oraz procedury samooceny gmin na podstawie wskaźników zrównoważonego rozwoju w Systemie Analiz Samorządowych (SAS), Raport*, Jelenia Góra, Poznań, 28.
- Hart S. 1995: *A natural-resource-based view of the firm*, Acad. Manag. Rev., 20(4), 986-1014.
- Hilson G., Murcka B. 2000: *Sustainable development in the mining industry: clarifying the corporate perspective*, Resources Policy, 26, 227-238.
- Hopfer A. 1992: *Funkcje obszarów wiejskich z perspektywy ekorozwoju, Ekorozwój obszarów wiejskich*, Zesz. Prob. Post. Nauk Roln., nr 401, Warszawa.
- Kielczewski D. 2001: *Ekologia społeczna, wydanie drugie zmienione*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok, 163.
- Klinkers L., van der Kooy W., Wijnen H. 1999: *Product-oriented environmental management provides new opportunities and directions for speeding up environmental performance*, Greener Manag. Inter., 26, 91-108.
- Kozłowski S. 1992: *Koncepcja ekorozwoju jako podstawa polityki ekologicznej państwa*, [w:] B. Poskrobko (red.), *Działalność gospodarcza a ochrona środowiska przyrodniczego*, Biuro Badań i Wdrożeń Ekologicznych Białystok, 11-31.
- Mazur-Wierzbicka E. 2007a: *Wpływ zachowań proekologicznych na konkurencyjność przedsiębiorstw* [w:] T. Bernat (red.), *Przedsiębiorstwo i państwo – wybrane problemy konkurencyjności*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.
- Mazur-Wierzbicka E. 2007b: *Zarządzanie proekologiczne – ważny czynnik sukcesu rynkowego przedsiębiorstwa*, [w:] D. Kopyciński (red.), *Zachowania rynkowe w teorii i praktyce*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, 63.
- Penc J. 1997: *Strategie zarządzania*, Placet, Warszawa, 18.
- Penfiled P. 2007. *Sustainability Can Be A Competitive Advantage*, Whitman School of Management, Syracuse.
- Pieńkowski D. 2003. *Psychospołeczne determinanty problemów ochrony środowiska w ekonomii*, Ekonomia i Środowisko, Czasopismo Stowarzyszenia Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, nr 2(24), 28.
- Porter M.E. 1991: *America's greening strategy*, Scientific American, 264(4), 168.
- Poskrobko B. 1997: *Teoretyczne aspekty ekorozwoju*, Ekonomia i Środowisko, 1(10), 7.
- Rok B., Kuraszko I., Panek-Owsiańska M., Wicciech L., Brzozowski A. 2007: *Spoleczna odpowiedzialność biznesu w Polsce. Wstępna analiza*, Warszawa.
- Uchwala Sejmu RP z dnia 10 maja 1991 r.*, Monitor Polski z 1991 r., nr 18, poz. 118, 5-6.
- Wawrzyniak B. 1988: *Przedsiębiorczość – legitymacja do przyszłości*, Przegląd Organizacji, 7, 7.
- Zegar J.S. 2003: *Kierowanie zrównoważonym rozwojem społeczno-gospodarczym (ekorozwojem)*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Oficyna Wydawnicza, Warszawa, 36.
- Zrównoważona produkcja działalności przedsiębiorstw*. 2011: Raport z badań, PARP, Warszawa.

Summary

The aim of the paper is to present meaning of sustainable development problems in relation to enterprises' functioning. In the paper there were also pointed stages existing in the enterprise on the way to its sustainable development and profits, costs resulting from pro-ecological activity. Enterprises' functioning compliant with sustainable development principles may cause increase of their attractiveness and build up their competitiveness position. Realization of those principles allow for production of goods and service in the way using processes and systems limiting bad influence on natural environment by saving of energy and raw materials.

Adres do korespondencji
dr Dagmara K. Zuzek

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Zakład Ekonomii i Polityki Gospodarczej
ul. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków, e-mail: dagzuz@gmail.com

dr hab. Bartosz Mickiewicz, prof. nadzw. ZUT

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Wydział Ekonomiczny
ul. Żołnierska 47, 71-210 Szczecin, e-mail: bartosz.mickiewicz@zut.edu.pl